

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

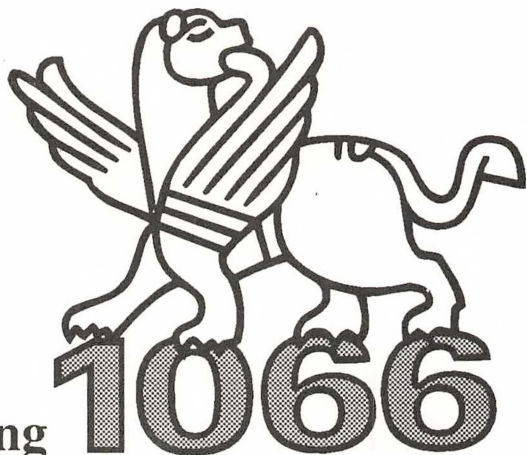
Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Tidsskrift for
Historisk Forskning

1066

21. Årgang

Nr. 1

Tidsskrift for Historisk Forskning

21. Årgang. Nr. 1

April 1991

Victoriansk kulturkritik - John Ruskin <i>ved Jesper Morville</i>	3
Slavekrigen i Thyregod sogn 1848 <i>ved Kim Furdal</i>	17
Illustrationer, mere end blikfang <i>ved Mette Ehlers</i>	23
Specialeliste, Århus.	34

Forsidebillede:
Udsnit af postkort med Crystal Palace.
Se billedet i sin helhed s. 4.

Victoriansk Kulturkritik

- John Ruskin

Et palads af krystal.

af cand. mag. Jesper Morville. Artiklen bygger på forfatterens speciale fra Københavns Universitet, 1990.

Det meste af London var på benene den 1. maj 1851, da dronning Victoria og hendes gemal, Prins Albert, åbnede den første Verdensudstilling i det såkaldte Crystal Palace i Hyde Park.

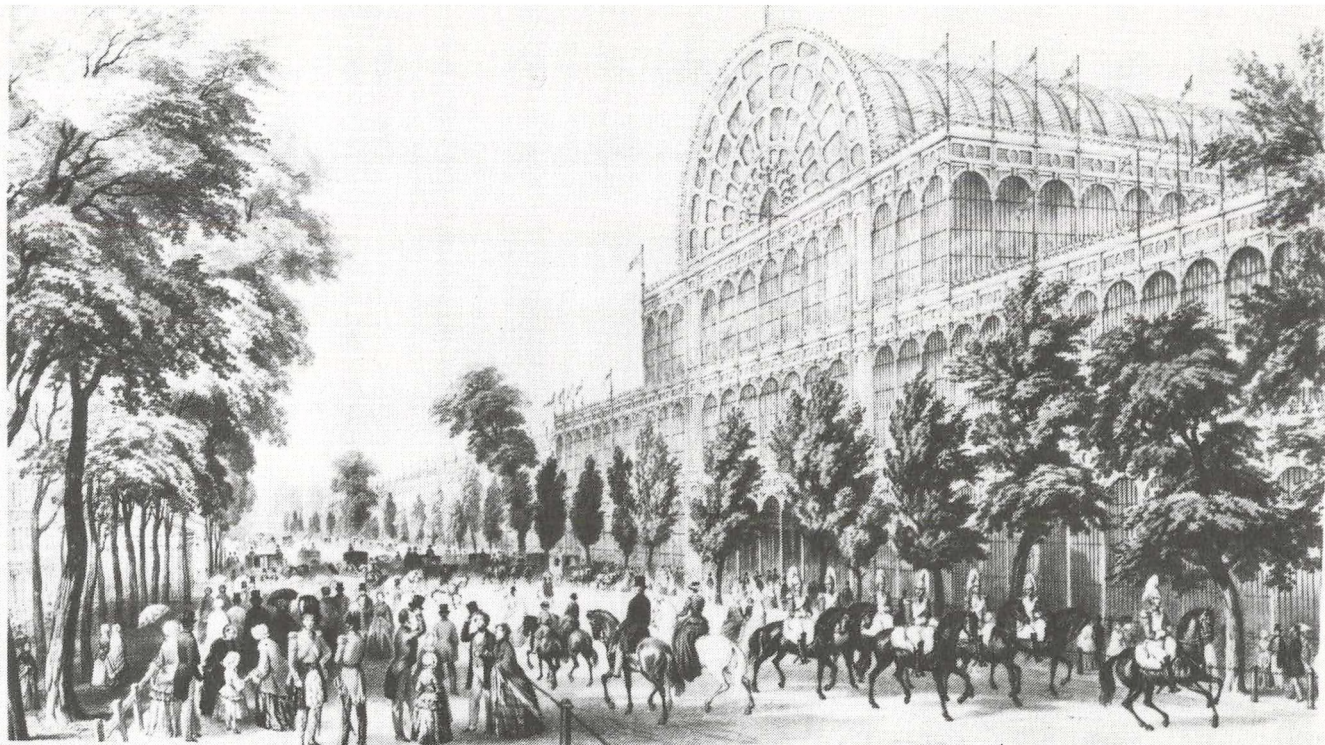
Prins Albert var udstillingens primus motor, og han havde valgt tidspunktet for denne "Great Exhibition of the Works of Industry of all Nations" godt. 1840-erne havde været en krisetid, økonomisk og politisk, kulminerende i de mange revolutioner i Europa i 1848. England, der var den suverænt førende magt i industriel henseende, var sluppet relativt uberørt gennem denne krise, og stod derfor så stærkt som nogensinde. Ved begyndelsen af 1850-erne havde roen atter sænket sig over Europa. Det liberalistiske borgerskab var overalt ved at høste frugterne af de politiske ændringer i 1848; gamle skranker for det frie initiativ blev brudt ned, og med ordenens genoprettelse og videnskabens og teknikkens stadigt nye landvindinger ventede et hidtil uhørt op-sving i produktion og handel.

I denne situation præsenterede prinsen, i 1850, sin idé om en verdensudstilling. Hans argument var, at de tekniske fremskridt havde formindsket afstanden på kloden så stærkt, at man nu nærmede sig "virkeliggørelsen af menneskeheden enhed"! Man kunne nemlig snart, globalt, anvende "arbejdsdelingens store

princip, der kan kaldes civilisationens drivkraft, inden for alle grene af viden-skab, industri og kunst. "Og tidens offentlighed bevirkede, at den nu næsten universelle konkurrence fortsat kunne forbedre produkterne og forfine arbejdsdelingen.

"Således nærmer mennesket sig en ny fuldstændig opfyldelse af den store og hellige mission, som det tilkommer det at udføre her i verden. Da dets forstand er skabt i Guds billede, bør det bruge den til at opdage de love, efter hvilke den Almægtige styrer alskabningen, og ved at gøre disse love til målestok for sine handlinger, at erobre naturen til sit eget brug, idet det selv er et guddommeligt redskab. Videnskaben opdager disse love vedrørende kraft, bevægelse og forvandling; industrien anvender dem på de råstoffer, som jorden yder os i overflod, men som alene får værdi gennem vor viden. Kunsten lærer os skønhedens og symmetriens uforanderlige love og giver vore frembringelser form i overensstemmelse med dem."

Fremskridtoptimisme og liberalistisk økonomisk teori går her hånd i hånd med ortodoks kristendom. Men ikke alle parrede de to størrelser så problemfrit. Den industrielle og videnskabelige revolution havde været, og var, også et voldsomt kulturchock.

THE GREAT EXHIBITION
Hyde Park London - 1851

THE SOUTH SIDE OF THE BUILDING
From near Princes Gate
(From the Kensington & Chelsea Libraries Collection)

COLLECTORCARD
Croydon CRO THW

C1346

Crystal Palace; verdens første "præfabrikerede" bygning i den størrelsesorden (tre gange længere end St. Pauls Cathedral) - som virkelig forenede ny teknik og skønhed.

Traditionelle livsformer og -værdier gik med ét i opløsning. Og mange fandt teknik og maskiner en fattig erstatning.

Hin 1. maj 1851 noterede således den 32-årige kunstkritiker John Ruskin (1819-1900) i sin dagbog, at han var glad for ikke at deltage i al ståhejen, men sidde fredeligt hjemme og få "begyndt for alvor på anden del af mit venetianske arbejde". "Det venetianske arbejde" var hans trebindsværk "The Stones of Venice", udgivet 1852-53.

Og netop værkets anden del rummer det centrale afsnit "Om gotikkens natur" ("On the Nature of Gothic"), hvori Ruskin skrev:

"Og nu beder jeg dig, læser, se dig om i dit engelske værelse, som du så ofte har været stolt af, fordi arbejdet er udført så godt og solidt, og udsmykningen er så fuldendt. ... Ak, dybest set er denne fuldkommenhed tegn på et i England herskende slaveri, tusind gange mere nedværdigende end det, der findes i det hjemsogte Afrika eller det helotiske Grækenland!...

Til alle tider har mennesket vist hinanden ærbødighed og ofret sig for hinanden. ...Men at mennesket uden tak eller løn skal føle alt åndeligt liv svinde bort og regnes med til en bunke maskiner - det vil naturen ikke tilskynde, det vil Gud ikke velsigne, og det vil menneskeslægten ikke længe være i stand til at tåle.

Vi har i den senere tid nøje studeret og forbedret civilisationens store opfindelse: arbejdets deling. Men vi giver den et falsk navn. Det er i virkeligheden ikke arbejdet, som deles, men arbejderne, -

de deles til udsnit af mennesker, brydes til små stykker og stumper af liv, så at hele den intelligens, der er tilbage i et menneske, ikke er tilstrækkeligt til at lave en knappenål eller en synål, men opbruges til at lave hovedet på knappenålen eller øjet på synålen. ...

Og det mægtige råb, der løfter sig fra alle vore fabriksbyer, højere end skorstenenes fløjten, skyldes i virkeligheden, at der dér skabes alt muligt andet, kun ikke mennesker."

En kraftig provokation at smide i hovedet på de folk, der netop i tusindtal valfartede til de perfekte industrigenstande i Hyde Park.

Både Ruskin og prins Albert argumenterede religiøst, men man skulle ikke tro, at det faktisk er den samme Gud, de beken-der sig til. For Albert fandtes Gud i menneskets rationalitet; den fornuft, der gav vore omgivelser værdi ved at kunne bearbejde dem, med maskiner og arbejdsdeling.

Ruskins Gud satte sit aftryk i alle folks sjæle; den sjæl, der derfor rummede ærbødighed, offervilje og andre ikke umiddelbart nyttige træk overfor medmennesker - og overfor naturen, der ligeledes var besjælet ("*det vil naturen ikke tilskynde*"). Naturen er altså ikke død materie til at konkurrere om og fodre maskiner med.

Ruskins kritik af den triumferende liberalisme, med dens fremskridt og dens problemer, gik på dens værdier; det var en kulturkamp. Men var den andet og mere end en reaktionær maskinstormers rasen imod de moderne tider?

Da en ny form for anti-liberalistisk bevidsthed og kamp begyndte at stikke hovedet frem igen i 1880'erne, i skikkelse af den genopvågnende socialistiske arbejderbevægelse, gav mange af dens ledere udtryk for, at Ruskins efterhånden ensomme kamp havde været en dyb inspiration i den ellers altdominerende liberalismes glanstid. Så hvad Ruskins synspunkter end var, er de nok værd at undersøge nærmere.

Kunsten og dens vitale skønhed.

John Ruskin stiftede tidligt bekendtskab med samtidens romantiske litteratur, f.eks. Byron og Walter Scott, og med Turners kunst. Inspireret af dem udviklede han sin egen romantisk-religiøse livsholdning.

Karakteristisk for romantikken er den organiske opfattelse: alt ses som indbyrdes afhængige dele i ét guddommeligt system, og alt levende, også den besjælede natur, har en del af guddomsgnisten i sig og har sin funktion i helheden og dens stadige udvikling. De sjældne få, hvis gnist brænder så klart, at de umiddelbart forstår denne organiske sammenhæng, kan formidle deres indsigt til de mange jordbundne medborgere gennem kunst.

For Ruskin var Turners (1775-1851) malerier og akvareller på en gang en virkelighedstro gengivelse af naturen og en demonstration af dens indre, organiske sammenhæng. Hver detalje havde betydning for billedets helhed, og ikke en bid kunne undværes uden at spolere det. Ruskins egne intense naturiagttagelser blev for ham en bekræftelse af denne religiøse morale, som han fandt tydeliggjort i Turners kunst.

Skønheden er kunstens vigtigste virkemiddel. Et særligt aspekt af skønheden er dét, den unge kunstkritiker benævnte "Vital Beauty". Den vitale skønhed fornemmer man, når man ser "en levende ting, der fuldt ud fungerer efter sin hensigt"; en definition, der tydeligvis er et barn af den organiske tænkning. Men også en definition, der rummer vigtige sociale perspektiver. For det måtte også gælde mennesker, at de skulle have frihed til at udfolde sig og bruge alle de evner, de var skabt med - som var skabt for at bruges, i det store mønster.

I 1849 skrev Ruskin i bogen "The Seven Lamps of Architecture", at "det rette spørgsmål at stille ved bedømmelsen af enhver dekoration er: var kunstneren lykkelig, mens han udførte den?" Med andre ord: rummede kunstværket "vital skønhed"? Kunsten ses ikke længere udelukkende som formidler af et budskab. Et kunstværks indhold afslører, omvendt, også noget om det sociale og kulturelle miljø, kunstneren virkede i.

Havde han kunnet udfolde al sin fantasi og alle sine evner, eller havde de været underlagt begrænsninger. Det ville afspejles i hans produkter.

Ruskin påpeger, tydeligere end nogen før ham, at der er et intimt samspil mellem kunst, moral og samfundsforhold.

Fra Gotisk frihed til fabrikslaveri

Den største fantasiudfoldelse og frihed fandt Ruskin i den gotiske kunst (analyseret bl.a. i "*The Stones of Venice*"). Den var nok primitiv, sammenlignet med f.eks. renæssancens, men netop derfor kunne alle være med. Og da alle ufuldkomne mennesker rummede noget af den

fælles guddomsgnist, opstod der af de plumpe enkeltdele de mest fuldendte katedraller og huse. Denne kunst var en afspejling af det strengt klassesdelte, hierarkiske middelaldersamfund. At få enhver anbragt på rette hylde, hvor de fuldt ud kunne bruge sig og bruges, krævede en fast styrende hånd og et velindrettet overordnet system. Begge dele var middelalderens feudale samfund leveringsdygtigt i - så længe det ledtes af et sandt, kristent aristokrati, der virkelig var "de bedste til at herske. Modsætningen til denne velregulerede frihed, der sikrede alle lige udfoldelsesmuligheder, var den utøjlede frihed, man fandt i samtidens konkurrencesamfund. Her var det økonomisk råstyrke og ikke den enkeltes gudsskabte evner, der dikterede folks placering. Samfundet blev derfor egoistisk og splittet og kunne ikke udvikle sig som den naturlige helhed, det var. Ruskin anerkendte ikke det gudsfrygtige i prins Alberts konkurrence og arbejdsdeling.

Denne opfattelse af middelalderens fortrin frem for det 19. århundrede havde Ruskin mødt hos filosofen Thomas Carlyle (1795-1881) og arkitekten A.W. Pugin (1812-1852). (Se ill.) Men kan man end acceptere forestillingen om en egentlig, grundlæggende harmoni mellem frihed og styring, må det indrømmes, at balancen kan være svær at fastholde, både i teorien og i praksis. Ruskin indså også klart, at magt korrupperer og at overklassens griskhed fik den til at forgribe sig på såvel samfundsordenen som kunsten. Renæssancens handelsfyrster ville bruge kunsten som et spejl af egen jordisk storhed, ikke som belæring om egen lidenskab. Kunsten blev derfor et anliggende for de få perfekte, geniale kunstnere; alle

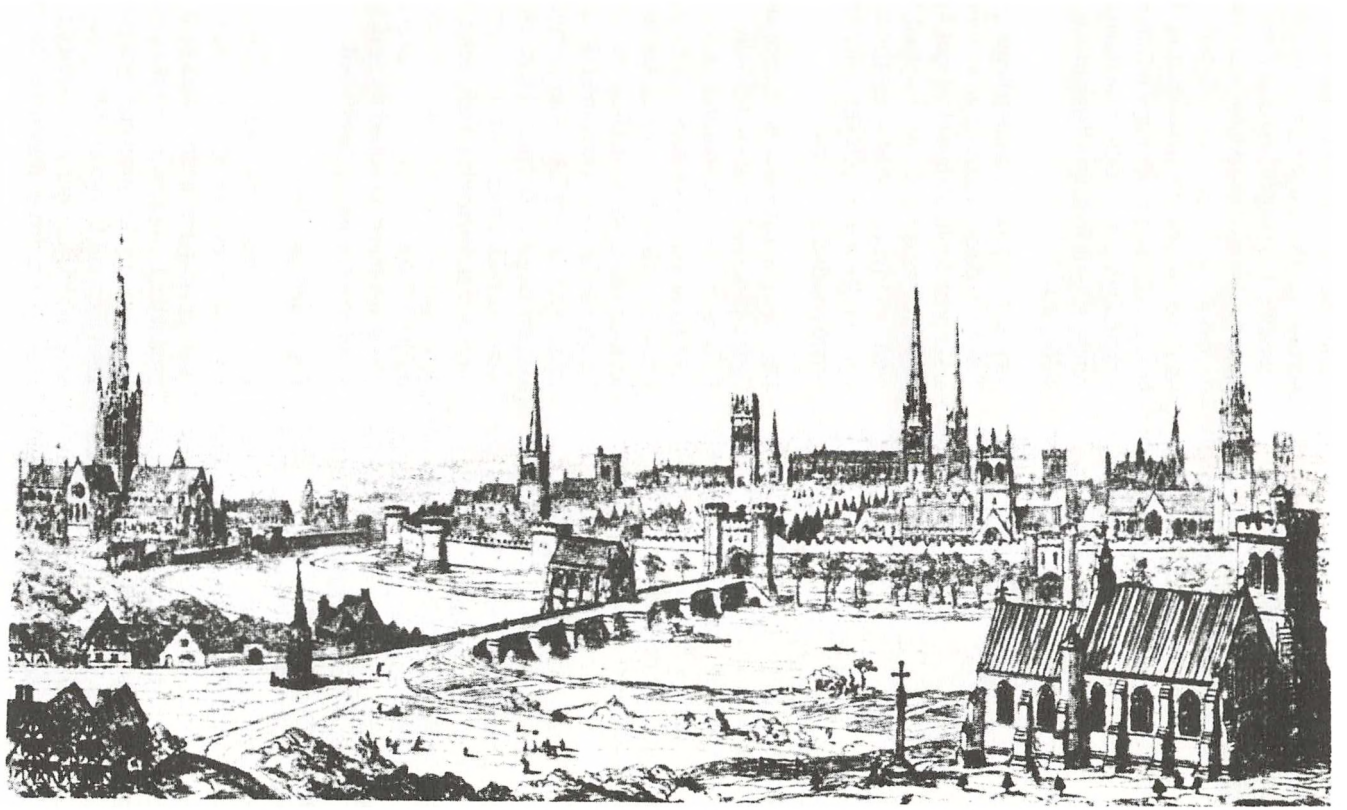
andre måtte højst efterligne de perfekte normer og ikke bruge egen skaberkraft. Kunstens bevidstgørende kraft svandt derved i takt med overklassens svindende moral og sociale ansvarlighed. De samfund, der havde mest belæring behov, gav den belærende kunst de ringeste virkemuligheder. Den modsætning vendte Ruskin hyppigt tilbage til - og fik aldrig løst.

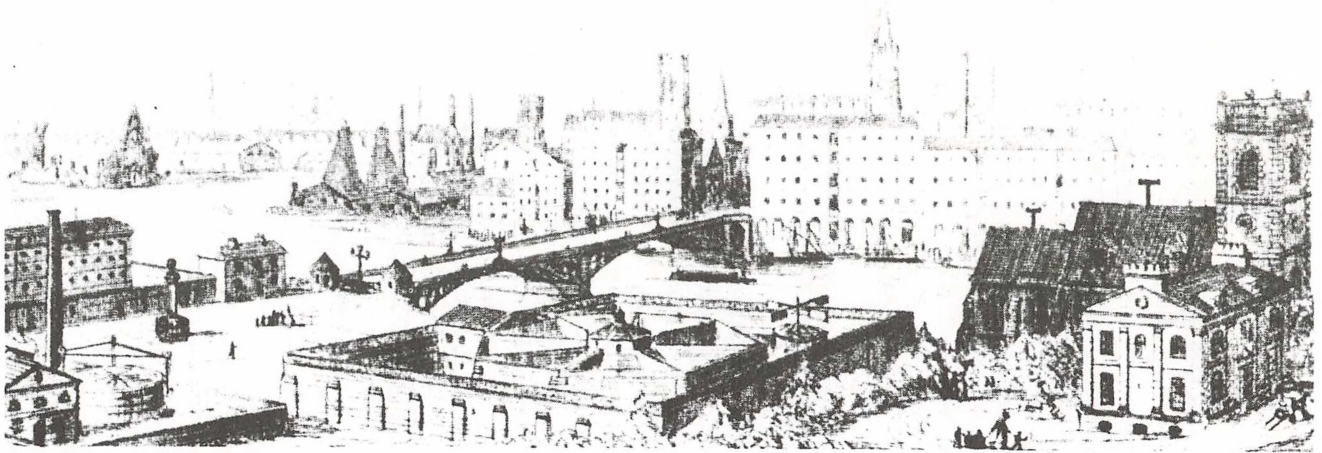
Men han håbede, at hans påtegning af Turners gode eksempel, og af det venetianske aristokratis dårlige eksempel, kunne vække hans samtidige i England; for også her dyrkede man "det perfekte" frem for det ægte og ydmyge, i sine skinnende paladser af krystal.

Det må også understreges, at årsagen til dette typiske forløb i et samfunds liv efter Ruskins mening var *moralsk*, ikke i sig selv økonomisk. Eksistensen af en overklasse og udbytning af underklassen var jo ingenlunde to automatisk sammenhængende faktorer, tværtimod. Men de moralske brist, der førte samfundsudviklingen ud på et skråplan, fik så meget værre konsekvenser i Ruskins samtid, fordi den eksisterende teknik muliggjorde arbejdernes forvandling til maskiner og ikke "blot" til slaver. Og maskiner havde slet ingen mulighed for at få genskabt en menneskelig bevidsthed.

Fremmedegørelsen

De "*små stumper og stykker af liv*", der ikke kunne bevidstgøres, kunne da heller ikke bevidstgøre andre gennem deres produkter. Dertil kom, at produktionsformen i industrisamfundet ødelagde grundlaget for vores liv og bevidsthed: naturen selv, med dens inspirerende kraft og vidnesbyrd om livets organiske sammen-

A.W. Pugin: "Contrasted Towns" (1836) - hvor middelalderbyen modstilles med den samme by 400 år senere: kirketårnene er blevet til forurenende fabrikk skorstene; og klosteret, hvor syge og fattige finder husly, og man dyrker jorden, er blevet til fængslet og "arbejdshuset" for de arbejdsløse.

hæng. Naturelskeren Ruskin havde et uhyre skarpt blik for den fysiske forurening.

Og skaderne blev uigenkaldelige, fordi dette i bund og grund irreligiøse system forstærkede sig selv, jo værre det gik: den umenneskelige produktionsform skabte behov for kompensation; behov, den selv kunne tilfredsstille i form af de mange, nemt fremsillede varer; varer, der selv var producerende på den samme umenneskelige måde, og derved fremkalde nye behov - for endnu flere varer. Ruskin skrev i "The Stones of Venice", at:

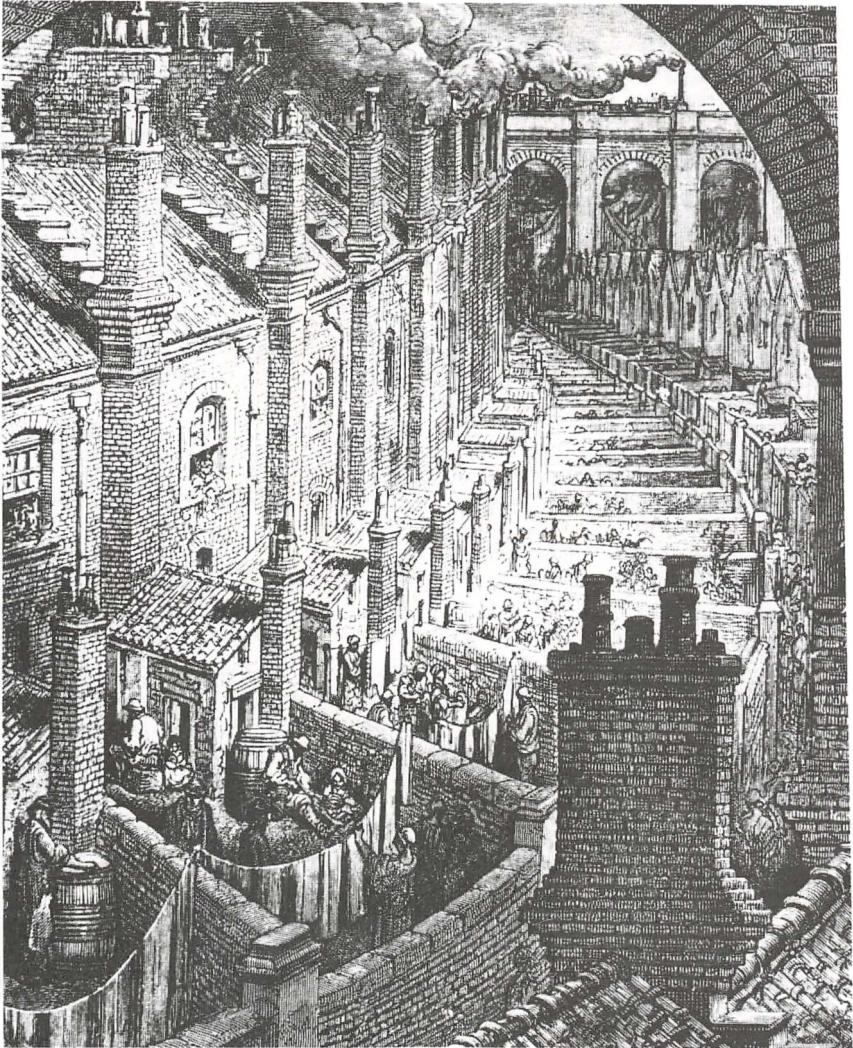
"Det er virkelig denne arbejderens nedværdigelse til en maskine, som mere end nogen anden af vor tids ulykker overalt fører folkenes masse ind i en forgæves, splittende og ødelæggende kamp for en frihed, hvis art de end ikke selv kan gøre sig klart. Deres stadige råb mod rigdom og mod rang er ikke fremtvinget af sultens nød eller af ydmyget stolthed. Begge dele gør meget dertil og har altid gjort det; men endnu aldrig er samfundet blevet rystet i sin grundvold som i vore dage. Og det er ikke fordi arbejderne ikke får mad nok, men fordi de ikke finder glæde i det arbejde, de tjener deres brød ved, og derfor ser hen til rigdom som den eneste kilde til glæde."

Han udpeger her med sikker hånd det, man siden (med Karl Marxs udtryk) har kaldt "fremmedgørelse" som en hovedårsag til samtidens revolutioner og menneskelige, økonomiske og økologiske dårligheder - for nu at anvende et lidt anakronistisk udtryk. Fra sit romantiske udgangspunkt og begreb om vital skønhed graver Ruskin sig stadigt dybere ned i fremmedgørelsesproblematikken. Med

et konkret produkt i hånden klarlægger han den moral, det fortæller om. Således i en tale, han i 1859 holdt i en nyåbnet kunsthåndværkerskole i Bradford, hvor han siger:

"Design er ikke noget, der opstår af unødvendige griller, men er det velovervejede resultat af opsamlede erfaringer og smukke og gavnlige skikke. Hvis I nu, i kortsynet grådighed, griber efter enhver grille i befolkningen, som den viser sig ved en tilfældig efterspørgsel - og hvis I vil tiltrække jer opmærksomhed ved stadige nyskabelser og overdreven smarthed, for at konkurrere med nabostater og -producenter, og på den måde gør hvert eneste nyt design til en reklame i sig selv - så vil I aldrig nogensinde blive gode designere. Måske vil I erobre markedet; måske ruinerer jeres konkurrenter jer. Men ligegyldigt hvordan det går, kan I være sikre på én ting: I har brugt jeres liv på at ødelægge folks smag og opmuntre deres ødselhed. Hvis I vinder en fordel ved at maje jeres produkter ud, skyldes den købernes overfladiskhed. Og hvert behov I fremelsker med jeres nyskabelser vil medføre, at forbrugerne aldrig mere kan føle sig tilfredse."

Vi ser atter Ruskins helhedsbetragtning: produkter og produktionsform kan ikke betragtes isoleret, men i sammenhæng med forbrugsmønsteret. Det er livet og livsformen som sådan, hvori produktion og forbrug, producenter og forbrugere, er dybt sammenvævede og indbyrdes afhængige størrelser, det handler om. Samtidens videnskabelige økonomiske begreber, der stammede fra Adam Smith (1723-1790) og var videreudviklede af

Gustav Doré: "London; under jernbanebroen". Krystalpalads-samfundets bagside. Ruskin skrev, at "der er mere gift i de dårligt vedligeholdte afløb og gårde under en jernbanebro, end i Nilens giftigste slange".

bl.a. John Stuart Mill (1806-1873), var uanvendelige, da de kun tog tings ydre værdi i betragtning. Begreberne var selv fremmedgjorte og abstrakte, og tog intet hensyn til produktionens art. Men fremmedgørende produktion og forbrug skabte ikke "rigdom" ("Wealth"), men "dårlighed" ("Illth"). Den forkerte produktion førte til uigenkaldelig ødelæggelse af naturen, samfundet og, i sidste instans, livet. Ret produktion fremelskede ægte, organisk liv. Denne liberalisme-kritik samlede Ruskin i nogle artikler i Cornhill Magazine, men da de i 1859 så dagens lys vakte de et sådant ramaskrig og en sådan forargelse, at tidsskriftet indstillede offentliggørelsen af dem. Ruskin publicerede dem imidlertid i bogform under titlen "Unto this Last" ("Den sidste som den første"). I denne form udkom de i 1862. Ruskin sluttede med at fastslå, at:

"vi må bedømme produktionen efter forbrugets art og mål. Produktionen består ikke i møjsommeligt frembragte ting, men i ting, der kan bruges hensigtsmæssigt. Og hvad det kommer an på for nationen, er ikke hvor meget arbejde den disponerer over, men hvor mange liv den frembringer. For ligesom forbruget er produktionens absolutte mål, er livet forbrugets mål. ... Og jeg vil slutte denne serie indledende artikler med at fastslå denne ene store sandhed: Der er ingen rigdom undtagen livet. Livet med alle dets kræfter af kærlighed, glæde og beundring."

Men hvordan skulle man bryde fremmedgørelsens onde cirkel og nærme sig et samfund, der producerede sand rigdom?

Reformforslag

Ruskin anså den manglende moral hos den eksisterende overklasse for at være den dybestliggende årsag til samfundets dårligheder, dets manglende kunst, ringe varer og endnu værre produktionsform. Efterhånden henvendte han sig stadigt hyppigere til arbejderklassen, især i de "Breve til det arbejdende samfund", han i en længere periode fra 1870 udsendte månedligt under fællestitlen "Fors Clavigera" ("Den køllebærende skæbne"). Han begrunder sine henvendelser med, at "arbejderne, for tiden, er den eneste magt, man kan støtte sig til i kampen imod pengevældet".

Og da Europa atter hjem søges af en revolution, kommunaropstanden i Paris i 1871, er han lige ved at hilse den velkommen:

"Skjult tyveri - lovligt, respektabelt og fejlt, korrumpere menneskers legeme og sjæl til deres inderste fiber. Og de skyldige tyve i Europa, kilden til al dets dødbringende krig, er kapitalisterne, d.v.s. de mennesker, der lever af renterne af andre folks arbejde og ikke af en ærlig løn for deres eget. Og den virkelige krig i Europa, som kampene i Paris er begyndelsen på, er mellem disse folk og arbejderne - som de selv har skabt dem. De har holdt arbejderne nede, fattig, uvidende og syndefuld, for at de kan sikre sig udbyttet af hans slid uden at han vil være i stand til at gennemskue dem. Men omsider er en vis fornemmelse af disse forhold ved at dæmre for ham. Og som de har skabt ham, møder han dem, og vil møde dem."

Var Ruskin da blevet revolutionær socia-

list? Nej, det hindrede hans moralsk-individualistiske holdning og hans helhedssyn. At finde og acceptere sin plads i samfundsorganismen var et anliggende for hver enkelt; ikke for kollektive aktioner. Og teorien om klassekamp lå selv sagt hans organiske syn fjernt. Men han erkendte eksistensen af reelle klassemodsatninger, når de økonomiske og politiske magthavere holdt alle arbejdere, som gruppe, nede og hæmmede deres naturlige virke. Derfor talte han også om den interesse arbejderne, kollektivt, havde i at få ændret de bestående forhold. Og en varig, positiv ændring af udviklingen kunne selvfølgelig kun komme "fra neden" ved at enhver optrådte mere bevidst, som forbruger og producent. Problemet var blot, at systemet havde gjort de folk bevidstløse, hvis ændrede og bevidste adfærd alene kunne reformere det. Som klassekampen forefandtes, var den - og måtte være - et produkt af de svagheder, den ville bekæmpe. Dette "døde punkt" kom Ruskin aldrig over. Men han påpegede det tydeligt - og det er vel et problem, man fortsat kender.

Men han kunne give arbejderne sit bud på, hvor deres kamp skulle føre hen. Og han kunne håbe på "de gode viljer" blandt magthaverne for at få afmonteret nogle af de mekanismer, der holdt det onde system igang, så man "ovenfra" kunne begynde at skabe bedre muligheder for en generel bevidstgørelse af alle mennesker. Hans reformforslag havde to hovedingredienser: statsskoler med tilhørende fabrikker og værksteder, hvor især arbejdsløse skulle optages, uddannes og omskoles (ved en undervisning, hvis praktiske, ikke-boglige indhold mindede meget om den, Grundtvig sam-

tidig var talsmand for herhjemme); og ved en fast, "retfærdig" løn for alt arbejde. Den skulle fastsættes efter arbejdets "indre værdi", d.v.s. dets betydning for livet som sådan, og ikke efter liberalisternes overfladiske "udbud og efterspørgsel". Effekten ville, på lidt længere sigt, være en afhjælpning af arbejdsløsheden og dermed en øget social udjævning og mobilitet. Men reformforslagene må ikke ses som et ønske om et socialistisk lighedssamfund; tværtimod skulle de sikre, at enhver fik mulighed for at finde sin rette plads, så ulighederne kunne udnyttes bedst muligt i en harmonisk helhed.

Ruskin ville også hugge bevidstløshedens gordiske knude over ved, med eksemplets magt, at inspirere folk til at tænke i nye baner. I 1870 opfordrede han de, der delte hans lede ved de bestående forhold, til at give økonomiske bidrag til opkøb af jord rundt om i England og dèr opbygge samfund, der var:

"smukke, fredelige og frugtbare. Der skal ikke være nogen dampmaskiner og ingen jernbaner; der skal ikke være én eneste skabning, der ikke bliver tænkt på og sørget for; kun de syge vil være sløje, og kun de døde virkeløse."

Planerne gik i vasken; ikke så meget fordi tanken om at bryde det fremmedgjorte massesamfunds onde cirkel ved hjælp af små, overskuelige, selvforvaltende lokalsamfund i sig selv er helt urimelig. Men, som det måske kan anes i den citerede præsentation af projektet, formåede Ruskin ikke længere selv at holde balancen mellem ønsket om et effektivt styret samfund og drømmen om alles frie udfoldelse. Og efterhånden som hans planer

om "Skt. Georgs Gilde" udviklede sig, blev de mere autoritære og lagde mere vægt på systemet end på udfoldelsen. Retfærdigvis må disse skavanker også ses på baggrund af det samtidige *laissez-faire* samfund, hvor fanden fik lov at tage de sidste. Men "Gildets" fiasko er forståelig nok.

Ruskins eget sind kom også mere og mere ud af balance. Den fysiske og moralske forurening, han altid havde set som tæt sammenhængende, tog efterhånden mere konkret form, og han plagedes af visioner om en undergangssky, "The Storm-Cloud of the Nineteenth Century", som han døbte den i nogle foredrag i 1884; et ukontrolleret, men stærkt og rystende og, på sine steder, kun alt for profetisk åndeligt testamente.

Ruskins betydning

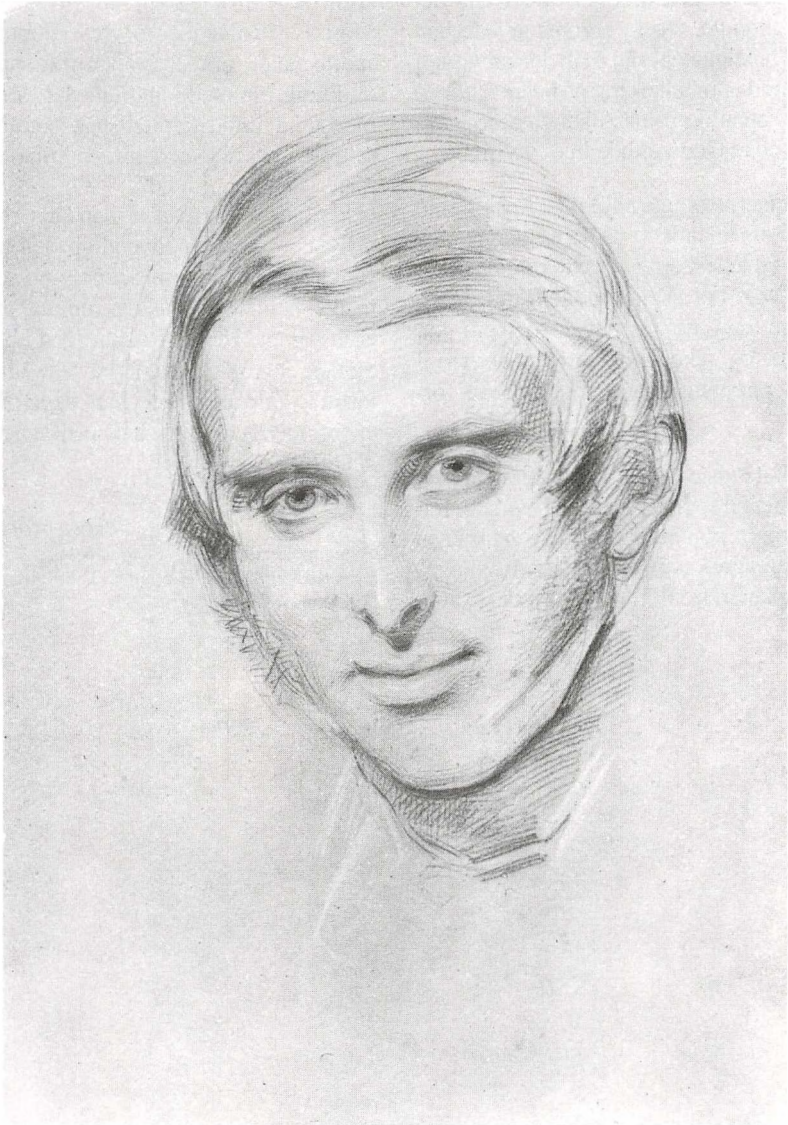
Alligevel bar Ruskins kamp frugt. Han fik, som nævnt i indledningen, påvirket de arbejdere, han henvendte sig til, og det arbejderparti, der fra århundredeskiftet lagde grunden til et mere socialt ansvarligt samfund. Men arten og konsekvenserne af hans indflydelse er omdiskuterede.

Nogle forskere forklarer den ved at se Ruskins reformforslag som et første varsel om vore dages velfærdssamfund (således J. Clark Sherburne i bogen "John Ruskin; the Ambiguities of Abundance" fra 1972); en sandhed, der dog modificeres af Ruskins talrige advarsler mod de ødelæggende konsekvenser af en bevidstløs forbrugersisme.

Andre har, omvendt, hæftet sig ved hans autoritære træk og middelalderdyrkelse, og ser derfor hans indflydelse på arbej-

derne som en årsag til klassekampens manglende succes i Storbritannien. Men også dette er en forvrejning af, hvordan Ruskin faktisk anvendte sit romantiske arvegods, og forklarer ikke hans betydning.

Jeg mener, at disse forskere har fat i nogle forkerte ender, og at kilderne selv fortæller en anden historie. Kilderne er en mængde arbejdererindringer, -taler og -indlæg fra omkring århundredeskiftet, der henviser til Ruskin; bl.a. en række interviews med alle arbejderpartiets nvalgte parlamentsmedlemmer, som tidskriftet "Review of Reviews" bragte i juni 1906. Ruskin er den inspirationskilde, der hyppigst nævnes. Det har bl.a. de omtalte forskere taget til sig, men uden at se på arten af den indflydelse, han tillægges. Hvad deres konkrete, daglige kamp angår, trækker arbejderne selvfølgelig først og fremmest på egne erfaringer og på mere praktiske, habile økonomer, bl.a. Marx. Så det er ikke Ruskins praktiske reformforslag, de taler om, hverken de velfærdsprægede eller de middelalderinspirerede. Arten af hans indflydelse ligger på det mere vanskeligt definerbare, men ikke mindre væsentlige bevidsthedsmæssige område. Igen må man huske på, at den industrielle revolution, især i dens voldsomme anden fase, der symboliseredes med Krystalpaladset, også var en kulturrevolution. Konkurrence, skævt fordelt rigdom og maskiner gav ikke i sig selv nogen erstatning for de sociale og religiøse og kulturelle værdier, industrisamfundet brød ned. Ruskin mobiliserede nogle af de tabte værdier og ville føre dem med over i de nye tider: samvirke frem for konkurrence; fortsat kreativitet i arbejdet, og samhørighed

John Ruskin.

med den natur, alle førstegenerationsarbejderne lige havde forladt. Ruskin opfyldte et behov for et positivt, bevidstgørende modbillede til konkurrencesamfundet; et helhedsbillede af et liv med en helt anden kvalitet end det eksisterende. Og så argumenterede han med bibelcitater i rigt mål; det var vigtigt i et land af bibellæsere, på hvem naturvidenskaben og prins Alberts naturvidenskabelige Gud virkede lige forvirrende.

Arbejderne brugte altså ikke Ruskin som et praktisk landkort på deres march, men som en ledestjerne at sætte retningen efter. Man bør skelne mellem de to ting (mere end de citerende forskere har gjort), og ikke undervurdere nogen af dem, når man analyserer et historisk forløb.

Ruskin vidste, at der ikke var nogen nem løsning på spørgsmålet om bevidstgørelse kontra fremmedgørelse. At hans egen utrættelige kamp for at bevidstgøre på alle planer, trods alle hans inkonsekven-

ser og fejl, bar frugt, beviser betydningen af de problemer, han tumlede med.

Den store historiker og samfundsdebator E.P.Thompson stiller i 1977-udgaven af sin biografi af Ruskin-eleven "William Morris - Romantic to Revolutionary" spørgsmålet, om ikke "den romantiske tradition rummede muligheder for en modstand imod kapitalistisk common-sense en hel del stærkere, end man normalt regner med?" Og svarer bekræftende. I vor tid er man atter ved at få øjnene op for nødvendigheden af at supplere rent økonomisk common-sense med et helhedsbillede, der rummer mange aspekter. Her er Ruskin igen aktuel, og den engelske arbejderbevægelse, der vistnok som den eneste, har "papir på" at et oprindeligt romantisk helhedssyn er en del af dens arvegods

Jesper Morville

Som supplerende læsning kan anbefales: J.Abse: John Ruskin (1980), R.E.Fitch: The Poison Sky (1981) og K.Clark: Ruskin Today.

Slavekrigen i Thyregod sogn 1848

Af cand. mag. Kim Furdal, Give Egnens Museum

Verden er på vej ind i informationsalderen. De nye kommunikationsmidler opfundet efter 2. verdenskrig har gjort verden mindre. Satelitter og den nye datakommunikation har gjort det muligt at bringe informationer over store afstande på ganske kort tid. Det oplever vi ikke mindst under Golfkrisen, hvor den gammeltdags krig i første omgang er afløst af en TV-krig mellem Saddam Hussein og Georg Bush i kampen for at vinde verdensopinionen. Oplysninger og propaganda når frem til alle dele af verden på ganske få minutter eller timer. På den baggrund kan det være vanskeligt at sætte sig ind i nyhedssituationen i de hektiske martsdage i 1848. På det tidspunkt skete den eneste nyhedsspredning til hest eller til fods. Da der ikke fandtes telegraf eller jernbaner var det ikke muligt at indhente et rygte, der havde blot et par timers forspring før det stødte på forhindringer eller døde hen af sig selv.

For at forstå forløbet af den såkaldte slavekrig eller "den gale onsdag", som begivenhederne onsdag den 29. marts 1848 hurtigt blev kaldt i folkemunde, er det nødvendigt kort at ridse den historiske baggrund op. Set i det nationale perspektiv var slavekrigen en lille udløber af det nationale røre i Slesvig-Holsten, der kulminerede i marts 1848. Den 28. februar indløb efterretningerne om den franske revolution til Kiel, hvor den betød en radikaliserings af de politiske kredse, der ønskede Slesvig-Holsten løsrevet fra det danske rige og indlemmet i det tyske forbund(1). I Kiel blev der dannet borger-

foreninger og åbent talt om borgervæbning samtidig med, at der begyndte at finde gadeuroligheder sted. Den 18. marts trådte Stænderforsamlingen sammen i Rendsborg, hvor forsamlingen besluttede at sende en deputation til København for at kræve en fælles Slesvig-holstensk forfatning og Slesvig optaget i det tyske forbund. Som Knud Fabricius skriver, betød Stænderforsamlingens beslutning, at "regeringens myndighed i de tysktalende dele af staten var opløst"(2). I Danmark førte Stænderforsamlingens beslutning til det berømte andet Kasinomøde i København, som afviste det Slesvig-Holstenske krav og i stedet forlangte en fælles forfatning for Danmark og Sønderjylland. Som det er kendt, førte kravet dagen efter til ministeriets fald og den 22. marts til udnævnelsen af et nationalliberelt ministerium, hvorpå kongen afgav sin enevældig magt. Den 24. marts kunne kongen afvise den Slesvig-Holstenske delegation i overensstemmelse med Kasinomødets krav.

I mellemtiden var situation i Slesvig-Holsten spidset til. Den 20. marts var nyhederne om revolution i Berlin nået Slesvig by, hvilket førte til oprettelsen af en sikkerhedskomité og en borgervæbning i byen. 3 dage senere blev der i Kiel dannet en provisorisk regering, der i en proklamation den følgende dag opsagde sin lydighed over for kongen og forlangte Slesvig-Holsten indlemmet i det tyske forbund. Samme dag faldt Rendsborg i oprørernes hænder. Rendsborgs fald blev omgående fulgt af "opstande" i de overvejende tysksindede købstæder og sogne.

I Husum blev der samme dag oprettet en borgergarde, som byen 3 dage senere besluttede at udruste med våben på byens bekostning. På tilsvarende vis indløb i de følgende dage meddelelser om oprettelsen af frivillige, bevåbnede hære og borgervæbninger i Slesvig-Holsten. Fra dansk side blev begivenhederne fulgt af højlydt national retorik, der var med til at sætte sindene i kog. Således lød til f.eks. fra et møde i Jelling den 28. marts bl.a. "Kan man skyde en Ræv, saa kan man og skyde en Tysker"(3).

Det var i denne malstrøm af begivenheder og nyheder, at rygtet om, at 600 løsladte slaver (tugthusfanger) fra Rendsborg var blevet sluppet løs og nu drog plyndrende og hærgende op gennem Jylland, første gang kom i omløb den 24. marts. Rygtet den 24. marts nåede dog ikke længere end til Kolding, hvor der blev oprettet et vagthold, der fungerede indtil den danske hær den 26. marts rykkede ind i Kolding. Først den 29. marts tog rygtet for alvor fart og spredtes med forrygende hast i løbet af dagen op gennem Jylland, indtil det stoppede ved Aalborg. De fleste steder var reaktionen den samme. Sognets mænd blev samlet i vagtværn udrustet med de våben, der var til rådighed eller blev massefabrikeret af landsbyens smed i løbet af dagen. Karakteristisk er således det hastigt tilvirkede spyd, der blev sat på en lanse. Imens var kvinder og børn beskæftigede med at gemme eller grave værdiggenstande ned.

Skildringer af slavekrigens forløb findes i et utal af versioner fra de forskellige egne af Jylland. Her er valgt en beretning om forløbet i Thyregod sogn i den nuværende Give kommune nedskrevet om-

kring 1925 af Peter Johnsen Pedersen, født den 21. maj 1886.

En dag i foråret 1848 kom to agtværdige mænd fra Dørken by (Thyregod sogn) kørende efter Give til. Den ene hed Nils Skibsted, den anden Nils Søndergaard. Sidstnævnte havde mistet en af sine køer, og kørte nu med kødet til Give for der at sælge det. Det gik kuns småt, hesten var lille og mager og vejen dårlig. Hvor vi nu er vant til at suse i bil eller cykle på den gode landevej mellem Give og Hjortsballe, var der dengang kuns en elendig, meget sandet hulvej, der især nede fra det berygtede sted "Tyvdal Saaend" og op over "Give Bank" var næsten ufremkommelig i det løse, dybe sand.

Ankommen til Give by holdt de to mænd an ved sidstnævnte sted (kroen), hvor der var et mod sædvane voldsomt røre. Inden de to kom ned af vognen, kommer Pejser Revsgaard farende ud til dem og siger: "Ok herrejösses hvor er'et enda no'gruelig noued, æ slaver er brækket ud a æ tugthus i Rensborre o kommer hærøwe ve Tekywet, læ vos enda stræf o kom ad hjemmen til." De to Dørken bønder modtog dog Pejser bestyrkede budskab med nogen skepsis, det lød dem sagtens noget for eventyrligt og så tillige den omstændighed, at meddelelsen sad på kroen, men snart kom flere til og bekræftigede Pejser udsagn, enkelte fortalte, at man nu ganske tydeligt kunne se røgen af de brændende gårde i det fjerne, og brændende gårde var just det, der kendetegne den vej, slaverne rykkede frem. Snart var de to tvivlere overbeviste om, at den rædselsfulde meddelelse kuns var alt for sand. Til ydeligere bekræftelse kom straks efter jagende en rytter med bud fra Lindeballe, at slaverne nu var nået frem

"Stormklokken", motiv fra Slavekrigen af Hans Smidth.

til Vingsted og Nærup, og at de havde brændt Engelsholm.

Karlen hed Konrad, og han skulle så anmode de Give mænd om at lade meddel- sen gå til Thyregod og Dørken og videre nordpå. Mens dette stod på, kom præsten i Give og Nykirke, hr. Mølsted, kørende fra Nykirke, hvor præsteboligen var. Han var kørt til Give for at hilse arbejdet med opførelsen af fem nye skoler. Præsten blev ikke lidet forundret over at møde de ellers så rolige og besindige Give Mænd i slig oprør, men da han erfarede grunden, opgav han al videre tilsyn den dag, og med udbrudet: "Da må jeg sandelig hjem til Elisabet" (hans hustru), vendte præsten vognen og lod stå ad hjemmet til.

Under disse bevægede forhold var der andet at tænke på end at sælge oksekød. Nils Skibsted spændte hesten fra vognen med kødet. Vognen fik de så sat ind i et skur nær kroen, og Nils red så hurtigt som gørligt var, til Dørken og Thyregod og varskoede alle dem han mødte undervejs.

Nils Søndergaard og Pejer Revsgaard kom så luntende bagefter til fods. I Thyregod og Dørken vakte budskabet vild bestyrtelse, og der var flere, der snart fortalte til andre, at de kunne se "æ røg". En kone i Dørken, der var ved at bage, glemte helt at få brødene ud af ovnen og løb efter sin mand, der var i Hastrup mølle. En husmandskone, hvis mand var på daglejerarbejde helt henne på Haugshus i Jelling, løb fra det ene sted til det andet for at få en dreng til at løbe hen til Haugshus og hente hendes mand, for sagde konen: "A wild enda gian ha ham hjem no på de sist". Endelig fik hun da en rask knægt til at løbe til Haugshus, og manden nåede hjem inden aften. Nils Sønder-

gaards havde en stor kartoffetkule i mar- ken. der kørte de al gårdens oplag af flæsk, brød, sengeklæder, tøj, sølv- tøj, kobberkedler og andre værdiggenstande ud, dækkede det hele med jord og harve- de så på overfladen og det omliggende pløjeland, så stedet ej kunne kendes.

Laust Bentsen og konen Ann' havde lig- gende en efter datidens forhold stor kapi- tal i lutter sølvspecier. Dem gjaldt det om at bringe i sikker forvaring, men konen, der nok var "Rasmus" derhjemme, turde ikke grave dem ned, ej heller betro Laust dem. Hun fyldte dem da i et halvt strøm- peskaft, bandt omhyggeligt for dem og gik så med dem i sin kjolelomme i de urolige dage. Men specierne var så væg- tige, at de på trediedagen gnavede hul på låret af Ann'. Deraf dannede sig senere blandt de Dørken bymænd følgende mundheld: "De gnawer hwo! lissom æ pæng o Ann' Bentes lor."

Wolle Søndergaard red om i sognet og ordrede alle, der kunne bære våben om at møde i Dørken. Smeden lavede våben. En af de hin dag så ivrigt beskæftigede mænd i Dørken, Søren Søndergaard fortalte med- deleren af ovenstående: "A haad sjel en bøss, den tow o rænd mej te Dørken, hvo vi samledes i æ Søndergor?"

Da flokken var samlet, blev anførselen overdraget Nils Skibsted, der i 1820 havde været korporal og derfor forstod sig på eksercits og kommando. Nils Sønder- gard blev som en slags adjutant for ham, og de to kom som øverstbefalende begge til hest. Hele styrken marcherede så ad Hjortsballe til, medens grædende koner og kærester tilvinkede de bortdragende et eventuelt sidste farvel. Ankommen til Hjortsballe kro gjorde styrken holdt, det

var blevet nær aften, og den erfarne Nils anså det for uforsvarligt uden videre undersøgelse af terrænet at lade gruppen marchere op gennem det uhyggelige bekendte "Tyvdal Saaend" nu mod aften. Der ville fjenden let i huller bag sandbrinker og småkrat kunne finde et alt for farligt baghold. 3 solide mænd blev sendt ud som spejdere. Lidt uden for kroen kom en rytter dem i møde, ham råbte de an på flere skridts afstand. Det var kuns en karl fra Give, der kom med bud om, at det hele vist nok var løwn; for i Give mærkede de intet til slaverne. Styrken holdt dog vagt i Hjortsballe natten over, og ved sidstnævnte meddelelse blev de ophidsede sind såvidt beroligede, så folkevittigheden slog sig løs. Den alvorsfulde spænding var borte, man tænkte ikke mere på denne dag som "den sidste", og kromanden solgte mange "små sorte" den nat.

Helt beroligede var man dog langt fra, og da hæren vendte hjem til Dørken, blev der i nogle dage holdt vagt, såvel nat som dag. Søndergaardens lade blev i al hast ryddet og indrettet som vagtstue, og i en uge holdtes der med skiftende afløsning en større vagtstyrke, som Nils Skibsted eksercerede med. Da det endelig blev alle klart, at historien var opdigt fra ende til anden, lavedes der en forening, som under Nils Skibsteds ledelse vedblev at eksercere om søndag eftermiddagene, og først da tyskerne kom til Vejle, holdt de op, fordi der på den prøjsiske generals

foranstaltning gennem herredsfogeden i Vejle kom ordre om at aflevere alle våben i Thyregod, hvorfra de senere blev transporterede til Vejle.

Rygterne om slaverne kom en onsdag, og denne fik senere i folkemunde det betegnede navn. "æ gal Wonsda". Det blev siden en mærkedag i bøndernes tidsregning fra dagen idet man sagde, at dette eller hint, var sket så og så længe før eller efter "æ gal Wonsda". (4).

Slavehæren var en luftkastel, som ikke desto mindre nåede at sprede panik helt op igennem Jylland i løbet af blot en enkelt dag. I et historisk perspektiv er historien interessant ved at dokumentere, hvor hurtigt nyhedsformidlingen faktisk kunne foregå i det førindustrielle bondesamfund under anspændte situationer. Samtidig fortæller historien, at den nationale retorik i martsdagene havde sin virkning i befolkningen. Der var en villighed til at kæmpe med de til rådighed værende midler, hvor ringe de end måtte være. Imens gravede kvinderne værdigenstandene ned som de altid havde gjort, når fremmede tropper rykkede frem.

I dag kan historien måske være værd at erindre, når de moderne kommunikationsmidler på ganske få minutter viderbringer rygter og halvofficielle udtalelser dikteret af militære interesser.

Kim Furdal

Noter:

(1) Fabricius, Knud s. 342 ff.

(2) *ibid* s. 344

(3) Hansen, S (1905) s. 174

(4) Beretningen er hentet fra Give-Egnens Museum 1989, s. 4-8.

Litteratur:

Fabricsius, Knud: "Sønderjyllands historie" bd. 4

Hansen, H.P.: "Slavekrigen 1848" i: Fra gamle dage Kbh. 1961

Hansen, S: "Den jydsk Slavekrigs Begyndelse" Vejle amts Aarbøger 1906, s. 171-192.

Jørgensen, Frovin: "Kolding i 1848" i; Vejle amts Aarbøger 1939, s. 129-160.

Kau, Hans: "Mere om Slavekrigen" i: Vejle amts Aarbøger 1906, s. 39-64.

Lønborg, Friis: "Den jyske Slavekrig" Århus 1898.

L&P - Tekstbehandling

**Manuskripter og specialer renskrives,
hurtigt og korrekt.**

Indhent tilbud på telefon 42 64 52 16

Bedst mellem 18:00 og 19:00

Lisa Wiese

Illustrationer, mere end blikfang.

af forskningsstipendiat. cand. mag. Mette Ehlers, Historisk Institut, Københavns Universitet

Indledning.

Mon ikke de fleste kender situationen hos boghandleren eller på biblioteket, at man fanges af et spændende billede i den fagbog, man netop har nedtaget fra hylden. Det er vel de færreste, der kan sige sig fri for, at billederne spiller en vis rolle for den første og umiddelbare interesse for en fagbog, ja billederne kan sågar gå hen og blive den udslagsgivende faktor, når man skal beslutte, om man vil have bogen eller ej.

Lokalhistorisk litteratur er en genre, der henvender sig til en bred læserskare. Udover - selvfølgelig - en appel til den lokale beboer, har også mange fagfolk interesse i lokalhistorie. Billeder taler et sprog alle forstår, så det er ikke underligt, at også de lokalhistoriske bøger er mere eller mindre fyldt med illustrationer. Lige siden de fotografiske billeders indtog i faglitteraturen, har der blandt boganmeldere været tradition for at betragte illustrationer som et fint og flot udstyr. Herom skal der ikke herske uenighed, men det er ikke tilstrækkeligt kun at forholde sig til billedernes æstetiske værdi. Man må så sandelig også stille nogle funktionelle krav til de billeder, der gøres brug af i bøgerne. Generelt må man sige, at hverken forfattere, bogforlag eller anmeldere har været opmærksomme på denne synsvinkel, hvad nu end grunden kan være. Det er synd og skam, men heldigvis er der dog fra flere sider på det seneste sket nogle holdningsændringer. I

det følgende skal der gøres rede for nogle måder at bruge og misbruge billeder på i fire nyere byhistorier. Fremlæggelsen samt konklusionerne er baseret på et speciale afleveret ved Københavns Universitet, lokalhistorisk afdeling i januar 1989.

De fire byhistorier der har dannet udgangspunkt for undersøgelsen, er vidt forskellige af omfang. Odense bys historie, der blev udgivet i forbindelse med 1000-års jubilæet, er uægtelig et mammutværk på 10 tykke bind, mens Aarhus bys historie kun er en enkelt bog. Sidstnævnte er redigeret af Helge Paludan m.fl. og er fra 1984. Københavns historie er på 6 bind og er udkommet på Gyldendal i perioden 1980-83. Endelig har undersøgelsen omfattet Georg Nørregårds to bind om Nykøbing Falster fra henholdsvis 1977 og 1982.

En illustreringsproblematik.

Tilsammen har de fire byhistorier givet et fyldigt materiale at arbejde med i denne sammenhæng, ikke mindre end godt 5000 billeder, og for indledningsvis at præcisere det væsentlige ved problematikken, vil det være naturligt at lægge for med et stemningsfyldt aftenbillede i Nykøbing Falsters historie. Dette billede udviser ganske særlige karakteristika, som intet andet billede - heldigvis - kan stå mål med. Billedet optager en hel side og gengiver en "solnedgang over Hamborgskoven" (således lyder billed-

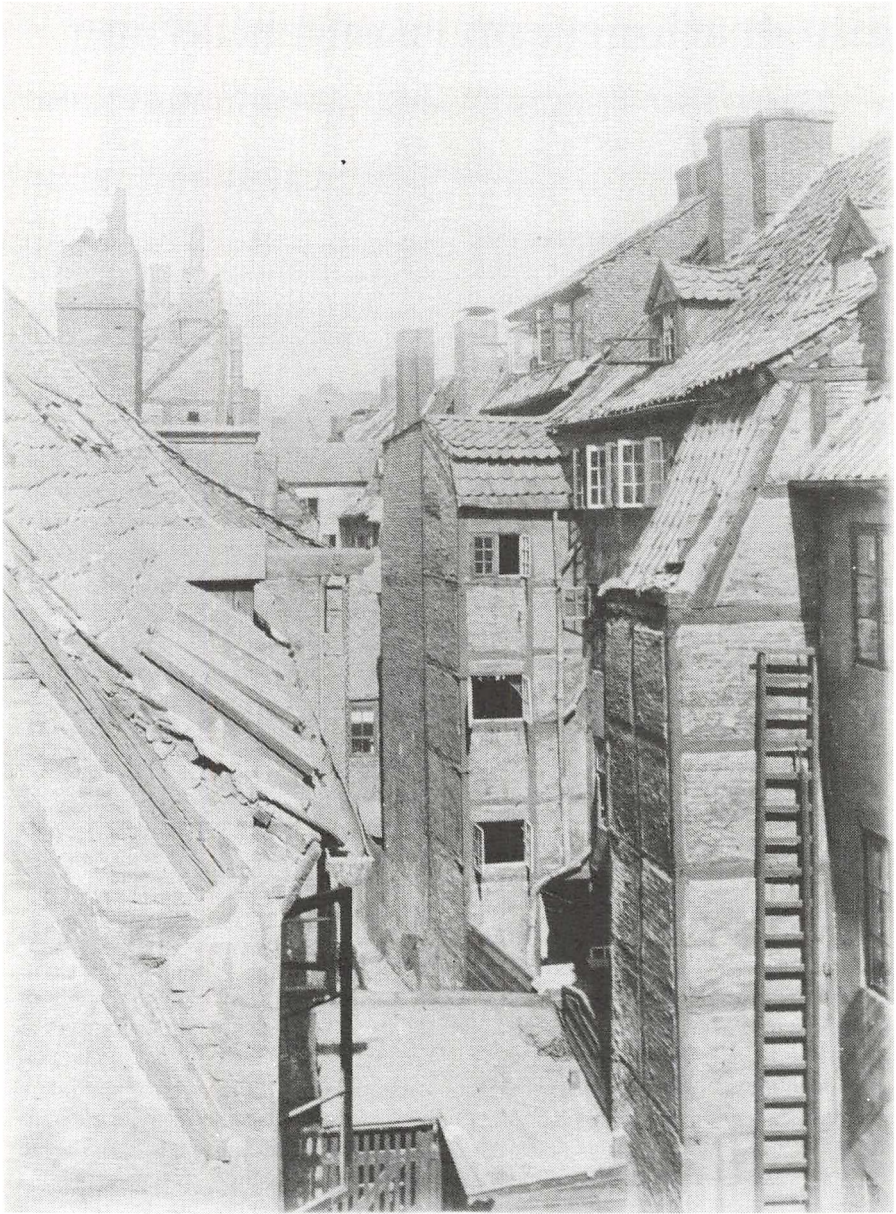

Fig. 1.
"Bag facademe i Lille Brøndstræde, der blev revet ned i 1909. Fot. Fritz Benzen, 1900. Københavns Bymuseum."

teksten). Det er i farver, ligesom flere andre i værkets to bind, og antyder dermed noget om de økonomiske ressourcer, der er mobiliseret for den billedmæssige side af værket. Billedet er indplaceret i et afsnit, der handler om boligbyggeri, og intetsteds kan man i den litterære sammenhæng finde et "stikord", der kan have foranlediget illustrationens berettigelse. For den ikke-lokale er man endog ladet helt i stikken med hensyn til det viste panoramas beliggenhed i forhold til Nykøbing Falster. I det hele taget har billedet i sig selv ingen historie at fortælle, for alle enkeltheder henligger i dunkelhed på grund af den nedgående sol. Hvad skal vi med dette billede?

Et andet billede, som ses i Fig. 1, er gengivet i Københavns Historie bd. 5. Det fortæller med stor tydelighed om en by, der på et tidspunkt var så sammenklemt, at man ikke blot måtte udnytte byens grundarealer til yderste konsekvens, men også var nødsaget til at føre byggeriet op i højder, der ikke gav lyset megen mulighed for at nå ned til de legende børn i baggården. Billedet illustrerer fint brødtekstens gennemgang af boligbyggeri.

Det burde være overflødigt at nævne, hvilket billede der har størst illustrativ værdi. At netop disse billeder er sammenholdt er ikke nogen helt tilfældighed. Motivisk set tilhører solnedgangen og baggården en gruppe billeder, man kunne kalde topografiske billeder. Det er billeder, der er overordentligt meget benyttet i lokalhistorisk litteratur. Det fremkalder mange minder hos den lokale, at se sin bydel i tidligere skikkelser, dvs. før det store varehus eller før den skæmmende parkeringsplads blev an-

lagt. Det er således heller ikke sjældent, at man finder topografiske billeder sammensat parvis, dvs. før og efter den moderne udvikling satte sit præg på byens udseende. Det må dog være en forudsætning for disse billeders anvendelse som illustrationer, at de har en relevans for brødtekstens tema, når det som her ikke er billedbøger der er tale om.

En anden type motiver, der spiller en stor rolle i byhistorierne, er billeder af hverdags-scenerier. Man kan med rette hævde, at det til tider kan være vanskeligt at skelne mellem topografiske billeder og hverdagsscener, men der er ikke desto mindre en forskel. Hverdagsbillederne rummer i sig en dynamik, der i en vis grad udmønter sig i et mere direkte og fortællende billedsprog. Og det kan ikke benægtes, at levende og dynamiske billeder har en mere umiddelbar påvirkning på den ikke specifik sagkyndige. I Fig. 2 og 3 ses to hverdagsscener fra henholdsvis Odense bys historie 1914-1940 og fra Københavns historie bd. 6.

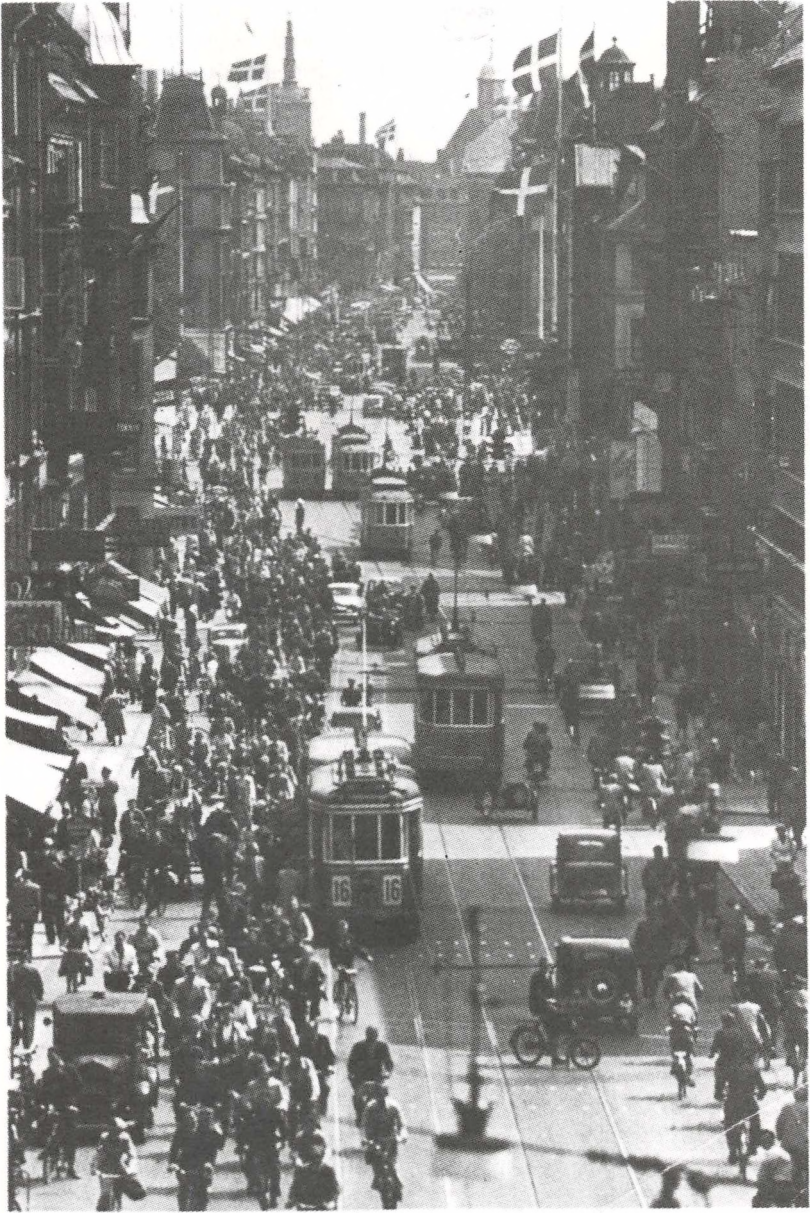
Der er liv i begge billeder, selv om faren for at blive kørt over ende ikke synes at være så overhængende i Odense - at dømme efter manden mellem sporvognsskinneerne - som i København.

Det er imidlertid ikke gadelivet der her skal drages frem, men derimod billedteksterne, der ledsager illustrationerne. Hvor teksten til Nørrebrogadebilledet fortsætter og uddyber billedets egne informationer, tager den anden tekst fat i noget helt andet, der ikke fremgår af selve billedet, og uden at kommentere det synlige indhold. Brødteksten omkring handler om en margarinefabrik, så deraf får man en forklaring på den anvendte

Fig. 2.
"Bag Fisketorvets mange facader skjulte sig også en margarinefabrik. Motivet er fotograferet fra Korsgade omkring 1928 (Møntergården)"

Fig. 3.
"Nørrebrogade set i eftermiddagsmyldretiden fra Griffenfeldsgade. Nogle af flagene vajer på de kommunale standere omkring Dronning Louises bro. Øverst anes tagrytteren på Trinitatis Kirke. Nørrebrogade var dengang primært en cyklist- og sporvognsgade. "Selvejrbiler" var endnu sjældne hos denne bydels beboere. Fot. Kaj Lund Hansen, 1953. Stadsingeniørens direktorat"

fremgangsmåde, men billedet bliver ikke dermed mere relevant. Billedet i København derimod er en helstøbt illustration til det trafikale tema, brødteksten omhandler.

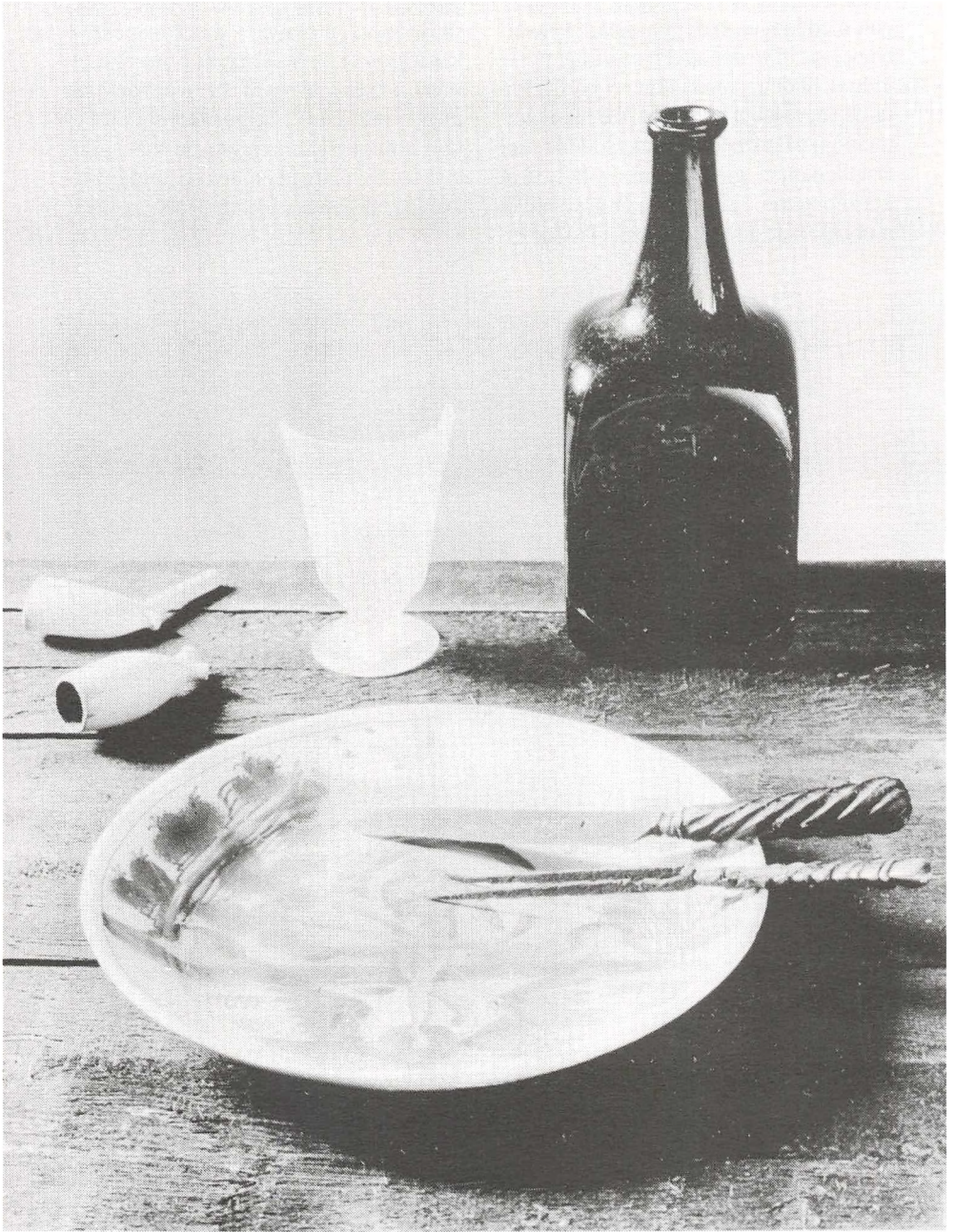
Af disse illustrationseksempler skulle det gerne fremgå, at det er utrolig vigtigt, at tekst og billeder følger hinanden og skaber en helhed. Hverken sagligt eller formidlingsmæssigt kan der gives argumenter for ikke at skabe overensstemmelse mellem det tekstlige og det illustrative. Hensigten må i første række være, at komme læseren i møde med en utvetydig fremlæggelse af det faglige indhold. Hertil hjælper også, at man

understøtter illustrationen tekstligt, blot man i kvantitativ hensende, dvs. i antallet af illustrationer og omfanget af billedtekst, forstår at opretholde den balance, der sikrer at brødteksten ikke brydes op i en utilfredsstillende læserytme.

Men lokalhistorikere illustrerer med andre motiver end de ovenfor nævnte. Diverse genstande af allehånde slags er almindelig anvendt som illustrationsmateriale, især når de ældre historiske tider skal illustreres. Man kan kalde disse motiver "levn" (for at blive i den historiske terminologi). I Fig. 4 og 5 ses det "mindre gode" henholdsvis det "gode" motiv.

Figur 4

Figur 5

Alterkalken er der i og for sig ikke noget galt med, det er jo dygtigt håndværksarbejde, og billedet giver selvfølgelig et indtryk af dette, men alligevel er illustrationen betydeligt mere tam, når man sammenligner den med det andet billede. Her er tallerkenen, glasset mm. "pillet ud af glasmontrene", så man nærmest bliver indbudt til at sætte sig ved plankebordet.

Nu kan man jo indvende, at forskellen i illustrationerne ligger i deres respektive kontekst, men dertil er kun at sige, at ingen af dem tematisk hænger sammen med brødteksten, og billedteksten giver kun almindelige data om de viste genstande. Det er med andre ord altid forfriskende, at se nye og anderledes motiver.

Figur 6

Fig. 6 er *ikke* en gentagelse af alterkalken netop omtalt. Illustrationen her indgår imidlertid i samme bind af Odense-værket, som første alterkalkbillede, og ikke nok med det, den foretagne undersøgelse viste, at det ialt var muligt at udskille 15 sådanne billeder med alterkalke i det anførte Odensebind, alle af samme format. Alene af disse to eksempler fremgår det, at en gentagelse af samme motiv generelt virker uninspirerende. Kunne så blot billedteksten på tilfredsstillende vis have rådet bod herpå. Man må altså atter gentage: at det altid er forfriskende, at se nye og anderledes motiver.

Nogle konkrete måder at illustrere på.

Følgende krav til billedanvendelse, fremkommet ved de ovenfor præsenterede eksempler, kan nu opsummeres således:

- 1) Brug af spændende billeder, om muligt dynamiske,
- 2) illustrationer som en koordineret del af det litterære tema,
- 3) en billedtekst der understøtter og supplerer såvel billede som brødtekst

ad 1) At gøre brug af spændende billeder til at illustrere med har flere aspekter end det allerede nævnte. Eksempelvis kan det "spændende" godt være en "ingrediens", man tilføjer det udvalgte billede som en teknisk finesse. Denne noget abstrakte formulering dækker blot over, at en god beskæring af et ikke særligt vedkommen- de billede kan få en kolossal stor værdi. Derved kan man ikke alene få nogle ønskelige detaljer fremhævet, men man kan

også ved at placere billedafgrænsningen det "rigtige" sted opnå, at det der er udeladt og det der måske lige akkurat er medtaget, lægger op til en historie, som læsere med skærpet interesse selv kan digte videre på.

Udover det enkelte "gode" billede har det også stor betydning, at det samlede billedudvalg er spændende, eller sagt med andre ord, at illustrationsmaterialet spænder over en vis motivisk alsidighed. Indholdsmæssigt skulle der med byhistorier som disse være gode muligheder for, at det billedmotiviske spektrum kan bredes. Kun det eksisterende billedmateriale sætter grænsen. Fra undersøgelsen over illustrationerne i de fire byhistorier kunne det ses, at det er meget varierende, i hvor høj grad dette princip er fulgt. Københavnerværket viste den største alsidighed samt en vægtning mellem forskellige motiviske grupperinger, der i forbavsende grad gik igen i alle 6 bind. Den eneste undtagelse, som imidlertid kunne påvises i alle værkerne, var, at levnbillederne ikke overraskende havde en langt større dominans i afsnittene/bindene, der omhandlede de ældre perioder, samt at det modsatte gjorde sig gældende for hverdagsbillederne.

Odense-værket bar til forskel fra København præget af stor uensartethed i valg af motiver til de enkelte bind. Det kunne blandt andet konstateres ved en motivgruppe kaldt "skrift". Disse motiver omfattede først og fremmest afbildninger af tekstpassager fra kildeforlæg, som f.eks. ligprædikener og politiske opråb, for blot at nævne nogle få. I et af Odense-bindene udgjorde disse skriftillustrationer 25%, dvs. rundt regnet 50 billeder. Det er en vægtning, der virkelig fornemmes

umiddelbart, og som får gennemsnitslæseren til at koncentrere sig om brødteksten. Dette er naturligvis altid en god ting, men det er ikke det optimale formål med at illustrere. Med hensyn til Aarhusbogen, der i mange henseender var særdeles inspirerende illustreret, kunne man undre sig over, at portrætterne var så svagt repræsenteret. Med disse mange bemærkninger skal der slås til lyd for, at ønsket/kravet om et spændende billedvalg også bør udvides til at omfatte et spændende, underforstået alsidigt billedvalg.

ad 2) Når illustrationer ikke relateres til konteksten, og kun ledsages af en ultrakort datagivende billedtekst, er det nærliggende at antage, at billedet kun er medtaget for at pryde den pågældende bog. Dette er en meget uheldig og misforstået måde at illustrere en fagbog på. Med det tidligere omtalte solnedgangsbillede sås et eksempel herpå. I samme bind af Nykøbing Falsters historie blev der med undersøgelsen endvidere konstateret adskillige andre eksempler. Mange af disse pyntebilleder var at finde blandt de topografiske billeder, som for øvrigt udgjorde 60% af billedmaterialet i dette bind. Som nævnt var der ganske mange farvebilleder i værket og en del af disse var netop topografiske i lighed med solnedgangen. Det gjaldt desuden for alle billederne, at de præsenterede sig flot - på glittet papir endog. Alt i alt kunne Nykøbing Falsters historie stå som repræsentant for det æstetisk flot anlagte værk.

Det er altid en stor nydelse at sidde med en rigtig flot bog, hvor lay-out, billeder m.m. er helt i tip top. Det bør man som forfatter/bogforlægger stræbe efter, men det må blot ikke ske på bekostning af det

indholdsmæssige, her i relation til den funktionelle illustrationsanvendelse. Billederne i Nykøbing-bindet ville have gjort sig fortræffeligt i en turistguide. Men hvem ved, måske har denne kobling netop været tilsigtet. Set fra en faghistorisk side er lokalhistorien dog ikke tjent med en sådan illustration.

ad 3) En passende billedtekst kan være både lang og kort. Det afhænger helt af den konkrete situation. Normalt vil man dog kræve, at billedteksterne er længere end de omtalte i Nykøbing, der i værste fald blev skåret ned til et enkelt ord, f.eks.: "Svanedammen". Det gjaldt dog heldigvis ikke for alle billedteksterne i dette værk, skal det retfærdigvis siges. De korte billedtekster kan dog eksempelvis være tilstrækkelige ved et portræt af en person, hvis liv og levned omtales i brødteksten. En præcis vejledning for det ideelle omfang af en billedtekst kan ikke gives, men bladrer man i ældre litteratur vil man se, at en udvikling har fundet sted. I dag er det almindeligt, at billedtekster er fyldigere, dvs. med et langt mere fyldestgørende indhold end for blot 20-25 år siden. Det må man med bestemt betegnelse som en positiv udvikling i kvalitativ retning. Til syvende og sidst handler det om at skabe en balance mellem antallet af illustrationer, billedtekst og den egentlige brødtekst.

Afsluttende bemærkninger.

Nærværende artikel tog fat på nogle problemer omkring det at illustrere en lokalhistorisk publikation, for ikke at sige en fagbog generelt. Der kan gives mange flere eksempler på både gode og dårlige illustreringsmåder, men med det frem-

lagte udpluk fra resultaterne af det anførte speciale, skulle væsentlige aspekter ved problematikken være tilgodeset. Billeder i fagbøger er kommet for at blive. De udgør et potentielt stort aktiv for formidlingen, blot man holder fast i, at det ikke er noget venstrehåndsarbejde at illustrere. En læseværdig fagbog fås ved at illustrere med afvekslende og spændende billeder ledsaget af gode billedtekster, der understøtter og supplerer det primære ved bogen: forfatterens ærinde.

Billedfortegnelse:

"Baggårdsbygninger"/ Kbh.'s historie, bd.5, s. 41

"Fisketorvet"/Odense: Vækst og vagtskifte, s.58

"Nørrebrogade"/Kbh.'s historie, bd.6, s.119

"Alterkalke"/Odense: De fede år, s.281 og 283

"Service"/Kbh.'s historie, bd.3, s.97.

Litteratur:

Københavns historie bd. 1-6. Udg. af Sv.Cedergreen Bech m.fl. Gyldendal 1980-88.

Odense bys historie, 10 bind. Udg. af Tage Kaarsted m.fl. Odense universitetsforlag 1979-88.

Aarhus Bys historie. Udg. af Helge Paludan m.fl. Husets forlag 1984.

Nykøbing Falster gennem Tiderne 1. og 2. del af Georg Nørregård. Nykøbing Falster kommune 1977 og 1982.

Mette Ehlers: Billeder - lokalt set. En analyse af billedudvælgelse og billedanvendelse i 4 byhistorier. Speciale januar 1989.

Specialeliste Århus 1989.

Specialer indleveret til bedømmelse ved Historisk Institut, Århus Universitet i 1989.

Andersen, Irene:

Migration og underudvikling: Syditalien 1951-1971.

Andersen, Per:

Den politiske struktur og reformbevægelsen i Nordirland 1969-1980.

Andreasen, Tayo Lill:

Dansk Kvindesamfund i mellemkrigstiden med særligt henblik på den seksualpolitiske debat.

Bak, Inger Marie og Charlotte Hauberg:

Århus Lærerforening 1940-1990.

Bavnshøj, Peter:

Der ønskes en analyse af Clausholms bøndergods i 1700-tallet med henblik på godsets struktur, bøndernes afgiftsforhold samt hoveriets omfang og rolle.

Bejder, Peter:

"Inka og Runa (quechua for menneske)" i inkaiseringsprocessen. Et forsøg på en afklaring af hvilke interne faktorer - d.v.s. organisatoriske, religiøse og militære principper - der var betydende for inkarigets ekspansion og sammenbrud.

Eskjær, Trine Loch:

Udskiftningen af Århus Bymark 1801-02 og 1841-42.

Hauberg, Charlotte:

Se Bak, Inger Marie.

Hollmann, Dorte:

Brandt Klædefabrik i Odense 1869-1940. Arbejdsforhold og organisering.

Jørgensen, Tina Benedikte:

Hovedtræk i den tysk- og engelsksprogede forskning om Titus Livius, navnlig i dette århundrede.

Karmark, Kim Fabricius:

"Laug og Zünftighed". De tyske håndværkerskikke, deres ankomst, etablering og forsvinden belyst gennem det københavnske snedkerlaugs historie 1577-1800.

Laursen, Lau:

"Auch unsere Körper müssen einen Sabbat, auch unsere Seelen einen Sonntag Haben". Arbejderfritidsliv i Berlin 1890-1910.

Lund, Nils K.:

Organisationsteoriens rolle i systemudviklingen inden for edb-området.

Madsen, Helle:

En statsdannelsesproces. En analyse af udviklingen i den middelalderlige irske samfundsformation frem mod den formelle statsdannelse i 1541.

Munk, Viggo:

Kim til en samfundsorden. En undersøgelse af udviklingen i kongens domsmyndighed i Danmark ca. 1250-1340.

Pedersen, Käthe Zoll Sejten:

Fattiglemmerne på Arbejdsanstalten i Århus 1850-1870. en kvantitativ analyse med særligt henblik på køn, alder og erhvervsbaggrund samt varigheden af og årsagerne til opholdet på anstalten.

Rasmussen, Lise:

"Wir sind bewegte Nichtbeweger". Om den tyske ungdomsbevægelse ca. 1900-1933.

Rasmussen, Peter:

Indførelsen af det moderne universitet i Danmark 1788-1921.

Riedel, Merete Blaabjerg:

Kampen for det kvindelige livssyn. En hovedlinje i Gyrithe Lemches kvindepolitiske arbejde.

Schmidt, Ole:

Om druk og afhold. Afholdsbevægelsens indflydelse i perioden 1880-1920.

Schultz, Annette Ø.:

Arbejdere og demokrati. Aspekter af udviklingen i arbejdernes politiske rolle i det danske samfund - og i den danske arbejderbevægelse, ca. 1885-1900.

Staal, Thomas:

Kongens og rigsrådets forhold til Sverige 1626-29.

Vigsø, Susanne:

Dansk udenrigspolitik i årene 1490-97. Der ønskes en redegørelse for forholdet mellem kong Hans' nordiske unionskrav og det samtidige engagement i europæisk politik med særligt henblik på en vurdering af relationerne mellem Danmark og Østersøområdet.

**husk at forny
dit abonnement på
1066**

Tidsskrift for Historisk Forskning

Historisk Institut • Njalsgade 102 • 2300 Kbh S • Giro 4 18 85 51

Ansvarshavende redaktør:

Svend Honoré
Lundebjerggårdsvej 194, 2.tv.
2740 Skovlunde
Tlf: 42 84 64 14

Redaktion:

N.H.Frandsen
Kim Furdal
Jørgen Mikkelsen
Frank Müntzberg
Bjørn Wied
Steen Østergaard

Ekspedition:

**Bjørn Wied
Parkvej 17
3450 Allerød
Tlf: 42 27 55 85**

Priser:

20 årgang:	Abonnement	kr.	125,00
	Løssalg pr. nr.	kr.	35,00
Ældre årgange:	pr. nr.	kr.	15,00

Alle henvendelser vedr. adresseændring o.l. bedes rettet direkte til post-væsenet.

Eftertryk tilladt i uddrag, forudsat tydelig kildeangivelse.

Lasersats og tryk AU-Kommunikation

ISSN 0106 - 0627